

Daniel Defoe (asi 1660 Londýn – 24. 4. 1731 Londýn)

Anglický spisovatel a publicista, jeden z **průkopníků realistické prózy** a jeden ze zakladatelů anglického románu.

Daniel Defoe pocházel z rodiny obyčejného **obchodníka**. Celý život se pilně zajímal o **politiku** a v Anglii se účastnil různých politických zápasů (například neúspěšného Monmouthova povstání r. 1685, které vedl vévoda James Scott z Monmouthu, nemanželský syn krále Karla II.). Defoe zastával názorovou pozici levicového liberalismu.

V r. 1684 se Defoe oženil: s manželkou Mary měli několik dětí. Defoe se věnoval obchodu, ale za své politické aktivity (zejména kritizoval náboženské spory mezi anglikány, puritány a katolíky) byl často stíhán (dokonce vězněn), musel pobývat v cizině a trpěl finančními potížemi. Čelil jim mj. intenzivní publikační činností: napsal několik set úspěšných textů, zpravidla **politických komentářů či esejů**, jimiž se dotýkal prakticky všech aktuálních otázek veřejného života. Průkopnický se věnoval **ekonomické publicistice**, v níž mj. **prosazoval** myšlenku povýšit nový typ obchodníka na úroveň tradičního anglického gentlemana a ekonomický rozvoj viděl jako účinnější nástroj pro britskou koloniální expanzi než války. Pro svou aktivitu i bystrý úsudek pravidelně nacházel ochránce z řad vysoké politiky, byl dokonce tajným účastníkem jednání, jež připravovala sjednocení Anglie a Skotska (došlo k němu r. 1707).

Opakovaně se pokoušel psát a vydávat **politické noviny**, nejúspěšnější byl list *The Review*, který vycházel téměř 10 let.

Až jako takřka šedesátiletý napsal dobrodružný román ***Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoea, námořníka z Yorku*** (1719), který se stal jednou z nejslavnějších knih všech dob a založil silný proud **trosečnické literatury** jako součásti **dobrodružného žánru**.

Nejvýznamnější dílo:

Román *Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoea, námořníka z Yorku* (The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe, Of York, Mariner; 1719; 2 díly: o téměř celém Robinsonově životě, nejen o jeho trosečnictví na opuštěném ostrově; v češtině kniha vyšla mj. s ilustracemi od Františka Tichého, Zdeňka Buriana a Adolfa Borna; 1. díl byl vícekrát zfilmován, všechny filmové prepisy mají v české distribuci název *Robinson Crusoe*: Mexiko, 1954, režie Luis Buñuel, v titulní roli Dan O'Herlihy; Sovětský svaz, 1972, režie Stanislav Govoruchin, v titulní roli Leonid Kuravljov; USA, 1997, režie George Miller a Rod Hardy, v titulní roli Pierce Brosnan; TV film Francie, 2003, režie Thierry Chabert, v titulní roli Pierre Richard).

Daniel Defoe (asi 1660 – 1731): *Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoea, námořníka z Yorku* (1719)

Robinson Crusoe – hlavní postava a zároveň vypravěč románového příběhu – je syn obchodníka z anglického přístavního města Yorku. Již jako dospívající chlapec se nechá okouzlit dobrodružným životem námořníků a odmítá otcovy plány, aby pokračoval v rodinné živnosti.

Můj otec, moudrý a vážný muž, radil mi opravdově a výborně, aby mě odvrátil od mých úmyslů, které poznával. Jednou zrána zavolal si mě do svého pokoje, k němuž byl nemocí připoután, a velmi vroucně se mnou o tom rozprávěl. Cože jiného, tázal se mne, než nestálá krev tě nutká, abys opustil otcovský dům a rodnou končinu, kde tě dobře znají a kde bys mohl přičinlivostí a pílí dosáhnouti štěstí pohodlného a radostného života. Vyprávěl mi, že jenom zoufalci nebo lidé žádostiví neobyčejného osudu se ženou do ciziny za dobrodružstvím, buď aby se obohatili, nebo aby se proslavili neobyčejnými skutky, které vybočují z dráhy obvyklého života. Privil, že tyto věci jsou

buď příliš nad mé síly, nebo příliš mne nedůstojné; že já náležím k střednímu stavu, nebo, jinými slovy, k lepší vrstvě nižší třídy, o které se zkušeností přesvědčil, že je nejlepším stavem na světě a nejpříznivější vezdejšímu štěstí. Tu není bídy a soužení, lopoty a útrap těch, kteří jsou odkázáni na své mozoly, ani pýchy a hříšného nadbytku, domýšlivosti a závisti vyšších stavů.

Navzdory rodičovskému naléhání i varování se Robinson vydá na palubě obchodní lodi na moře. takových plaveb podnikne několik a prožije řadu dobrodružství. Mj. je zajat africkými piráty a prodán do otroctví, ale uprchne a jako mladý dospělý muž se ocitne v Jižní Americe. V Brazílii se stane majitelem farmy s plantážemi cukrové třtiny a tabáku.

Příští rok jsem hospodařil skvěle. Sklidil jsem ze svých polí padesát velikých žoků tabáku, nepočítaje v to, co jsem ponechal svým sousedům. A těchto padesát žoků, z nichž každý vážil více než sto centýřů, bylo dobře opatřeno a uloženo, až by se vrátila loď z Lisabonu. Nyní však, když se mi takto dařilo a já bohatl, počínal jsem se zaměstnávat záměry a plány, které byly nad mé síly, což bývá často příčinou úpadku i nejschopnějších a nejlepších lidí.

Robinson přistoupí na návrh svých brazilských přátel a společně s nimi se vypraví s plachetní lodí směrem do Afriky na lov otroků, aby si obstarali lacinou pracovní sílu na své plantáže. Loď se však dostane do bouře, která ji zanese na okraj karibské oblasti, a tam koráb ztroskotá u břehů neznámého ostrova. Muži z lodi nasednou do člunu, aby dosáhli pobřeží, ale člun se v rozbouřených vlnách převrátí a všichni kromě Robinsona utonou. Jen Robinson je vyplaven na břeh.

(...) Poslední náraz mi mohl být osudný, neboť moře, uchopivši mě, vrhlo mě takovou silou na skalisko, že jsem pozbyl vědomí a zůstal tu ležet bez vlády. Náraz do boku a do prsou mi vyrazil dech a byl bych se jistě utopil, být znovu stažen do vln. Naštěstí však krátce předtím jsem si umínil, že se tentokrát pevně uchytím skály a zadržím dech na tak dlouho, až se vlna přes mne převalí, stékajíc nazpět. To se mi také povedlo, ježto vlnobití nebylo již tak mocné. Poté jsem pospíšil dále ku břehu, takže příchozí vlna, třebaže mě ještě zaplavila, nazpět mě již nesmetla. Utíkal jsem pak dále, až jsem dosáhl pevné půdy. S chutí jsem vyšplhal na pobřežní útes a lehl jsem si do trávy, daleko z dosahu bijících vln a mimo vše nebezpečí.

Jsa nyní zachráněn, pozdvihl jsem oči k nebi a děkoval jsem Bohu za spásu svého života, v níž jsem před chvilkou neměl ani nejmenší naděje. (...)

DENÍK

Dne 30. září 1659. Já ubohý, nešťastný Robinson Crusoe ztroskotat jsem za hrozné bouře a vyvržen jsem na tento pustý, nehostinný ostrov, který jsem pojmenoval Ostrov zoufání. Všichni moji druhové utonuli a já sám byl napolo bez ducha.

Ostatek dne strávil jsem sklíčen neštěstím, které mě stihlo, neboť jsem neměl potravu ani úkryt, ani šaty, ani zbraň a zhoła nic. Nadobro bez pomoci, neviděl jsem jiného východiska, leč smrt. Buď mě sežere dravá zvěř, nebo mě zabijí divoši, nebo tady zahynu hladem. Když nadešla noc, z bázně před dravou zvěří jsem vylezl na strom a tvrdě usnul, třebaže po celou noc přšelo.

Dne 1. října. Ráno jsem udiven spatřil, že příliv zdvihl naši loď a zahnal ji na skalisko blízko ostrova. (...)

Od 1. do 24. října. Po všechny tyto dny jsem dovážel za přílivu na vorech všechno, co se z lodi vzít dalo. Stále ještě přšelo, ač chvílemi vysvitlo slunce. Zdá se, že bylo období dešťů. (...)

Dne 30. června bylo mi tak dobře, že jsem si vyšel na procházku s puškou, avšak z opatrnosti jsem se nevzdaloval příliš od domova. Sestřelil jsem dva mořské ptáky, podobné huse bernešce, a odnesl jsem je domů. Ale poněvaď jsem na ně neměl valnou chuť, spokojil jsem se s několika

želvími vejci. Večer jsem si opět připravil lék, který mi znamenitě prospěl, totiž tabák máčený v rumu. (...)

Měl jsem teď plné ruce práce, zaměstnán sbíráním plodů a donášením jich domů. Rozhodl jsem se, že se opatřím hojnými zásobami rozinek, pomerančů a citrónů, abych se zajistil na dobu dešťů, která se kvapem přibližovala. Nakupil jsem velkou hromadu hroznů, opodál ještě jednu, poněkud menší, a jinde jsem zas nahromadil pomeranče a citróny. Vzav něco plodů s sebou, vydal jsem se na zpáteční cestu, odhodlán, že se ještě vrátím a všecko pak odnesu buď v pytli, nebo v nějakém koši. Ale poněvadž jsem cestou domů (tak totiž teď musím říkat svému stanu a jeskyni) strávil tři dny, byl můj náklad značně poškozen. Šťavnaté hrozny se vlastní vahou rozmačkaly a zkazily, jenom několik pomerančů a citrónů zůstalo neporušeno. (...)

Jak jsem se již zmínil, uchránil jsem několik ječných a několik rýžových klasů, které jako by samy sebou vyrostly za dveřmi mé jeskyně. Bylo to asi dvacet klasů ječných a okolo třiceti rýžových. Bylo po deštích, slunce postupovalo k jihu, a mně se zdálo, že je teď nejprůhodnější čas k setbě. Zkypřil jsem tedy kus půdy, pokud se to mým dřevěným rýčem dalo, rozdělil jsem políčko na dvě a vysil na ně zrní. Ale při práci jsem si vzpomněl, že by přec nebylo dobře, abych se najednou zbavoval všeho osevu, poněvadž nevím, je-li právě teď vhodná doba k setbě. Ponechal jsem tedy po hrstce od obojího zrní a ostatek jsem vysil. Přesvědčil jsem se později, že jsem se s dobrou potázal, neboť ani jediné ze zasetých zrn nevzešlo. Za nastalých horkých měsíců půda nadobro vyschla a neposkytla setbě potřebnou vláhu k vzrůstu. Teprve po nově se dostavivším období dešťů zrní vzklíčilo jako nově zaseto.

Když jsem tedy zpozoroval, že má setba neklíčí, vyhledal jsem vlhčí místo a odhodlal se k novému pokusu. Poblíž besídky jsem zryl políčko a v únoru, krátce před jarní rovnodenností, jsem je osil zbytkem zrní. Po březnových a dubnových deštích obilí vzklíčilo, bujně vzrostlo a vydalo přehojnou žeň. Ale i tak byla má sklizeň jenom skrovná, poněvadž osevu byla toliko troška, sotva půl měrice od každého druhu. Touto zkušeností jsem zmoudřel. Poznal jsem nyní, kdy je čas k setbě, a zvěděl jsem také, že mohu sít a sklízet dvakrát do roka. (...)

Ale žel, nebylo ve mně zbožnosti. Otcova dobrá naučení byla dávno utracena v osmi letech nepřetržitých dobrodružství, bohapustého potloukání světem a ustavičným stykem s chlapíky veskrze zpustými, jako jsem byl já sám. Nepamatuji se, že bych za celou tu dobu obrátil kdy svou mysl k Bohu nebo že bych rozjímal o své pouti životem. V duši se mi uhostila jakási lhostejnost, jež se nekormoutila zlem a nezatoužila po nápravě. Byl jsem takové zatvrzelé, bezmyšlenkovité a zvrhlé stvoření, jaké by mezi námořníky pohledal. (...)

Když jsem pak o tom později přemýšlel, kterak jsem byl vyvržen na toto hrozné místo, vzdálen všech lidí, bez nejmenší naděje na vysvobození, a když jsem poznal, že i zde mohu žít a že tu nezahynu hladu, byly všechny mé výčitky tytam. Ponenáhu jsem si zvykl, začal jsem pracovat, zařizovat se a nadobro jsem zapomněl, že by snad nebe mě trestalo a že Bůh vztáhl ruku proti mně. (...)

Tiše a skromně jsem trávil své dny. V mysli jsem byl dokonale usmířen a odhodlán podvolit se každému řízení Prozřetelnosti. Žil jsem opravdu velmi šťastně, třebaže jsem nikdy nebyl prost pocitu osamělosti.

Za tu dobu jsem se zdokonalil ve všech ručních pracích, jichž si na mně potřeba vyžádala. Myslím, že by se ze mne časem stal opravdu zručný tesař, uvážíme-li, jak málo nástrojů jsem měl. Mimoto jsem se zdokonalil i v hrnčířství od těch dob, co mě napadlo, abych pracoval na hrnčířském

kruhu, na němž se mi dařila práce mnohem snáze a lépe. Kroužil jsem teď nádoby pěkně oblé a úhledné, daleko dokonalejší než dřívější nestvůry. Ale myslím, že nikdy jsem nebyl domýšlivější na svou dovednost a nikdy jsem se neradoval ze svého vynálezu, jako když se mi podařilo vykroužit dýmku. (...)

Také v košíkářství jsem se velmi zdokonalil a upletl jsem množství potřebných košíků rozličných tvarů. Nebyly to sice krásné výrobky, ale velmi vhodné, a pohodlně jsem v nich rozmanité věci buď ukládal, nebo donášel domů. (...)

Jak jsem již pověděl, chytil jsem asi ve třetím roce pobytu na ostrově kůzlátka. Ochočil jsem je a doufal jsem, že se mi podaří lapit kozlíka. Ale to se mi bohužel nepoštěstilo...

Poněvadž mi teď v jedenáctém roce mého života na ostrově prachu povážlivě ubývalo, musil jsem pomýšlet na to, jak bych zvířata chytal živá. Přál jsem si především, abych měl pěknou kozu s mláďaty na plemeno. Líčil jsem tedy oka a jsem jist, že by se byla mnohá chytila. Ale měl jsem špatné provázky a drátu nebylo, proto jsem vždy nacházel tenata zpřetrhaná a nalíčené v nadidlo snědeno. Posléze jsem si umínil, že je zkusím chytat do jam. (...) Když jsem jednou zrána šel na prohlídku, našel jsem v jedné jámě starého kozla a v jiné tři kůzlata, z nichž jedno byl kozlík. (...)

Již jsem začal a ... umínil jsem si, že ohradím pozemek sto yardů zšíří a sto padesát yardů dlouhý. To mi pro první čas postačí, a teprve až mé stádo vzroste, budu moci přibrat další kus půdy.

Brzy jsem se o věci poučil. Když od západu postoupil příliv a jeho vody splynuly s vodami jakéhosi pobřežního proudu, vznikal onen mi známý proud, který se buď k pobřeží blížil, nebo od něho vzdaloval, podle toho, jak vál vítr, buď více od západu, nebo od severu. (...)

Toto pozorování mě poučilo, že je potřeba dát jen dobrý pozor na stoupající a klesající příliv a že se pak přeplavím loďkou velmi snadno kolem ostrova. Ale sotva jsem pomyslel na to, jak bych svůj úmysl provedl, ... rozhodl jsem se docela jinak, pro daleko bezpečnější, třebaže pracnější plán. Vystavím nebo lépe vysekám si ještě jednu kanoi, abych měl jednu loďku pro toto a druhou pro opačné pobřeží ostrova. (...)

Stalo se jednou, bylo to k poledni, když jsem se ubíral k svému člunu, že jsem v úžasu ustrnul, vida stopu bosé lidské nohy otištěnou v pobřežním písku. Stál jsem jako bleskem zasažen, nebo jako bych byl zahlédl strašidlo. Naslouchal jsem, ohlížel jsem se vůkol, ale nic jsem nezaslechl, nic nespatriil. Vylezl jsem na návrší, abych se rozhlédl, přešel jsem po břehu sem i tam, ale bez výsledku. (...)

Ukáže se, že na ostrov podnikají výpravy kanibalští Indiáni, aby tam zabíjeli své zajatce. Robinson je patří a jednomu ze zajatých mladíků – později mu dá jméno Pátek, podle dne, kdy se s ním setkal – pomůže při útěku.

Ubohý uprchlík, když spatřil záblesk a zaslechl výstřel, ustrnul a nemohl se hnout hrůzou z místa, ačkoli viděl, že oba jeho pronásledovatelé mu již neublíží. Přec však se zdálo, že by raději utekl, než se mi přiblížil. Znovu jsem naň zavolal a dával mu najevo, aby přistoupil, čemuž snadno porozuměl. Popošel o několik kroků a zastavil se. Po chvíli zas trochu postoupil a znovu zůstal stát. Tu jsem postřehl, kterak se třese, jako by měl být zajat a zabit jako druzí dva divoši. Znovu jsem mu pokynul a všemi možnými posunkami jsem se snažil, abych mu dodal odvahy. Poté přistupoval stále blíž a blíže a po každých deseti krocích padal na kolena, aby mi poděkoval, že jsem mu zachránil život. Usmál jsem se a přívětivě jsem na něho pohleděl a znovu mu kynul, aby jen přistoupil. Konečně přišel až ke mně, a pokleknuv přede mnou, líbal půdu, položil hlavu na zem a vzav mou nohu, postavil si ji na šíji, aby mi dal patrně najevo, že mi chce být oddán a že chce být mým otrokem. (...)

Daniel Defoe: Robinson Crusoe: poznámky k interpretaci

Daniel Defoe se při psaní Robinsona Crusoea inspiroval mj. dobově známými **příběhy některých námořníků**; nejznámějším byl horkokrevný a svárlivý Alexander Selkirk, kterého jeho kapitán nechal za trest na tichomořském ostrově, kde Selkirk strávil téměř pět let.

Defoeův román byl psán v **první osobě**, což tehdy představovalo poměrně nový prvek, často spojený s **předstíranou autentičností** vypravěčovy autobiografické výpovědi. Dojem syrového, jakoby bezprostředního vypravěčství je **kompozičně** zdůrazněn absencí jakéhokoli členění na kapitoly.

V románu najdeme **tři tematické vrstvy**.

(1) Boj o přemožení přírody a boj o přemožení sebe sama. Robinson svádí souboj o přežití, přičemž – v duchu osvícenského racionalismu a počínajícího realismu jako samostatného literárního směru – své zjitřené emoce přemáhá rozumovým a logickým postupem. Kýženou stabilitu své duše hledá ve znovuoobnovení blízkého vztahu k Bohu.

(2) Sebevědomá obhajoba měšťanského, podnikatelského stavu (střední třídy) v době, kdy ve Velké Británii doznívala atmosféra Slavné revoluce (1688 – 1689), která skoncovala s anglickým absolutismem (a přinesla *Listinu práv – Bill of Rights* – jako jednoho ze základních dokumentů anglického ústavního systému).

(3) Celý dosavadní technologický vývoj lidstva přehledně zkoncentrovaný do jediného individuálního osudu. Robinson začíná vyvržen do člověkem nedotčené přírody. Obživu si nejprve obstarává lovem a sběrem. Pak si vybuduje stálé obydlí a z kůží si ušije oděv. Začne se věnovat zemědělství: ochočí si zdivočelé kozy a pěstuje obilí. Vyrábí si četné předměty denní potřeby a získáním Pátka se ocitá v novověké, vlastně kolonizátorské éře. V 18. století sice nikdo skoro nic nevěděl o pravěkých počátcích lidských dějin, ale představa o cíleném vývoji lidstva od počátečního divošství k dnešní civilizovanosti byla již tehdy obecně rozšířená.

Robinsonův příběh se od prvotního putování (sebepoznávací quest) přesouvá do **jednotícího prostředí ostrova**, kde se **vypravěč** ocitá v jeho **prostorovém i významovém středu**. Počáteční Robinsonova dobrodružství se podobají **renesančním cestopisům** a jsou plná faktických nepřesností (lvi společně s tygry na africkém mořském břehu aj.). V příběhu zazní i **barokní tóny** (*Já ubohý, nešťastný Robinson Crusoe ztroskotal jsem za hrozné bouře a vyvržen jsem na tento pustý, nehostinný ostrov, který jsem pojmenoval Ostrov zoufání.*), ale postupně **převládne realistická tvůrčí metoda**, která obsahuje i kritický přístup ke skutečnosti. Robinson neustále zápasí s limity vlastní osobnosti; řadu záměrů neuskuteční nebo je naplní jen částečně. Také jeho cesta k Boží skutečnosti je klopotná a plná nenaplněných předsevzetí (český čtenář tu najde příkrý rozpor např. s Komenským, pro kterého moudrý člověk přirozeně směřuje do Božího Ráje srdce).

Defoe nepomíjí ani skutečnost, že Robinson svému podnikatelskému úsilí věnuje všechny své síly i čas, dokonce i svůj osobní život. Povšimněme si, že Robinson se během svých brazilských let soustřeďuje jen na rozmnožování majetku a nic jiného jej nezajímá – už vůbec ne nalezení partnerky a založení rodiny. Ani během třiceti let na ostrově nelituje absence intimního života a nezatouží po lásce ženy – středostavovský podnikatel Robinson je sexuálně apatický.

Defoeův příběh založil košatou **tradicí trosečnických příběhů**. Kromě přirozeného dějového napětí přitahují čtenářský zájem i tím, že to jsou vlastně **rébusy**: jak s minimem prostředků dosáhnout vytčeného cíle; obdobné situace může čas od času řešit každý z nás – a ani nemusí jít vždy o pobyt v přírodě.